

УДК 316.354.4

Коваль Геннадій Валерійович, аспірант кафедри психології Запорізького національного університету

e-mail: Gennadiy83zp@i.ua

ВОЛОНТЕРСЬКА ДОПОМОГА ЯК СПЕЦИФІЧНА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АКТИВНІСТЬ

Анотація

В статті розглянуто волонтерство як складний неоднорідний соціально-психологічний феномен в частині його специфіки як діяльності по наданню допомоги. Проведено диференційний аналіз понять волонтерська допомога, соціальна допомога та психологічна допомога. Запропоновано розуміння сутності специфіки волонтерської діяльності як принципове її спрямування на іншу діяльність. Показано вплив різного розуміння специфіки на безпосереднє спрямування допомоги. Зокрема, показано, що волонтерство, яке реалізовується державою в межах соціальної роботи, спрямоване на особистість. Волонтерство, що реалізовується громадянським суспільством в межах суспільного руху, спрямоване на діяльність особистості. Що розкриває можливість різних векторів усталення волонтерства як соціальної практики. Врахування означеної специфіки волонтерської допомоги робить можливим припущення про невідчужуваність результатів діяльності від волонтера. Що має безпосередньо позначитися на задоволеності волонтера своєю працею та може бути перевірено емпірично. Також врахування специфіки допомоги дозволило спростувати твердження, що вивчена безпорадність виступає негативним наслідком отримання волонтерської допомоги. Через поняття структура діяльності розмежовано задачі волонтерської допомоги, що співвідносні умовам та цілям допомоги, та мотиви надання допомоги. Мотиви співвіднесено з рефлексією проблеми втілення цінностей суб'єкта, що потребує допомоги. Сформульовано припущення, що дійсна мотивація волонтерської допомоги обумовлена рефлексією термінальних цінностей, які приписуються суб'єкту отримання допомоги. Що потребує подальшого теоретичного аналізу

специфіки атрибуції цінностей як дійсного мотиву надання допомоги.

Ключові слова: волонтерство, діяльність, допомога, відчуження, вивчена безпорадність, атрибуція цінностей.

Коваль Геннадий Валерьевич, аспирант кафедры психологии
Запорожского национального университета

ВОЛОНТЕРСКАЯ ПОМОЩЬ КАК СПЕЦИФИЧЕСКОЯ СОЦИАЛЬНО- ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ АКТИВНОСТЬ

Аннотация

В статье рассмотрено волонтерство как сложный неоднородный социально-психологический феномен в части его специфики как деятельности по оказанию помощи. Проведен дифференциальный анализ понятий волонтерская помощь, социальная помощь и психологическая помощь. Предложено понимание сущности специфики волонтерской деятельности как принципиальную её направленность на другую деятельность. Показано влияние различного понимания специфики на непосредственную направленность помощи. В частности, показано, что волонтерство, которое реализуется государством в рамках социальной работы, направлено на личность. Волонтерство, которое реализуется гражданским обществом в пределах общественного движения, направлено на деятельность личности. Это раскрывает возможность различных векторов становления волонтерства как социальной практики. Учет указанной специфики волонтерской помощи делает возможным предположение о не отчуждаемости результатов деятельности от волонтера. Что должно непосредственно сказаться на удовлетворенности волонтера своим трудом и может быть проверено эмпирически. Также, учет специфики помощи позволяет опровергнуть утверждение, что выученная беспомощность выступает негативным последствием получения волонтерской помощи. Через понятие структура деятельности разграничены задачи волонтерской помощи, что соотносятся с условиями и целями помощи, и мотивы оказания помощи. Мотивы соотнесено с рефлексией проблемы воплощения ценностей субъекта,

нуждающегося в помощи. Сформулировано предположение, что действенная мотивация волонтерской помощи обусловлена рефлексией терминальных ценностей, которые приписываются субъекту получения помощи. Что требует дальнейшего теоретического анализа специфики атрибуции ценностей как действительного мотива оказания помощи.

Ключевые слова: *волонтерство, деятельность, помощь, отчуждение, выученная беспомощность, атрибуция ценностей.*

Koval Hennadiy Valeriyovych, graduate student department of Psychology of Zaporizhzhya National University, Ukraine, Zaporizhzhya

VOLUNTEERING HELP AS A SPECIFIC SOCIO-PSYCHOLOGICAL ACTIVITY

Summary

Volunteering as a complex heterogeneous social-psychological phenomenon has been considered in this article in terms of its specificity as the activities from rendering help. A differential analysis of the notions of voluntary help, social help and psychological help was conducted. The understanding of the essence of the specifics of volunteer activities as the orientation on other activity was proposed. The influence of dissimilar understanding of specificity of volunteer activities on the immediate direction of help has been shown. It has been shown that volunteering, which is implemented by the state within the framework of social work, is aimed at the personality. Volunteering, realized by civil society within the limits of social movement, is directed on activity of the personality. Thus it reveals the possibility of different vectors of institutionalization of volunteering. On account of the noted specificity of voluntary help was made possible an assumption the inalienability of the results of the activities from the volunteer. That must the direct to affect the satisfaction of the volunteer with his work and can be verified empirically. Also, the noted specificity of help was allowed to refute the assertion that the learned helplessness is a negative consequence of receiving voluntary help. Through a notion of the structure of activity have been differentiated the tasks of volunteering help and

motives for providing assistance. Tasks have been correlated of the conditions and purposes of assistance. Motives have been correlated with reflexing of the problem objectification of the values of the subject in need of help. It was formulated the assumption that the valid motivation of voluntary help is due to the reflection of terminal values which attributed to the subject of receiving assistance. That needs further theoretical analysis of the specifics of causal attribution of values as the valid motive for the provision of help.

Keywords: *volunteering, activity, help, alienation, learned helplessness, attribution of values.*

Постановка проблеми: якщо визначати волонтерство як складне неоднорідне соціально-психологічне явище, що проявляється у формі специфічної активності, то окремого розкриття потребує друга частина визначення. А саме – поглибленого означення сутнісних ознак специфіки вказаної активності. Таким чином, є актуальним розкриття специфіки волонтерської допомоги у її відмінності від інших видів допомоги. Адже, як можливо показати надалі, в межах волонтерства може бути закладено принципово різні способи розуміння такої специфіки.

Аналіз досліджень проблеми: на сьогодні волонтерство має сталі традиції як свого прояву, розвитку так і вивчення. Широта охоплення в його розробці зачіпала різні аспекти, що знаходять відображення в межах соціально-філософського, політологічного, соціологічного, правового, соціально-психологічного та соціально-педагогічного дискурсів. Окрім включення в різні наукові підходи, що відображено в працях як зарубіжних (Дж. Девіса Сміта, М.Харріса, К.Рочестера, Р.Хедлі, С.Елліса, К.Кемпбела та ін..) так і вітчизняних (Е.Балашова, В.Башкірева, О.Безпалько, Р.Вайноли, Т.Голованової, І.Зверевої, Н.Заверико, А.Капської, О.Карпенко, Н.Комарової, Г.Лактіонової, Т.Лях, О.Самойленко, І.Юрченко, та ін..) вчених, волонтерство також позначено через чисельні аспекти його визначення. Де, починаючи з визначення волонтерства як безкорисної діяльності [8, ст.1], можливо також виокремити такі визначення як

суспільно корисна діяльність; соціальна робота [5]; соціальний чи громадянський рухи [3]; соціальна практика; велика соціальна група; соціальний інститут; інститут громадянського суспільства тощо.

Обумовлене цією складністю, волонтерство, в межах соціально-психологічного кута зору, з одного боку, потребує свого розкриття через загально психологічну категорію діяльності. Що дозволить його співвіднести з об'єктами соціально-психологічної таксономії та розкрити особливості організуючого впливу на діяльність з боку різнорівневих суб'єктів реалізації діяльності. В той же час, такий підхід не виокремить волонтерську діяльність з поміж інших видів діяльності та не розкриє її специфіки. Таким чином, наразі необхідним є просування аналізу в бік розкриття характерних особливостей волонтерської допомоги як специфічного виду соціальної активності.

Виклад основного матеріалу дослідження: законом «Про волонтерську діяльність» волонтерство визначено як добровільну, соціально спрямовану, неприбуткову діяльність. [8, ч.1ст.1]. За цією нормою, основний наголос у визначенні робиться на понятті діяльність. Той самий підхід спостерігається й у авторських визначеннях [5, с.25; 3, с.4]. Отже, можливо зафіксувати, що на сьогодні волонтерство має загальноприйняте визначення через вказане поняття.

Також, загальноприйнятним є розуміння волонтерської діяльності як надання безкорисної, соціально спрямованої допомоги. Що також позначено у законодавчій нормі: – «волонтерська допомога – роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами» [8, ч.1ст.1]. Як видно, поняття допомоги визначено через економіко-правничий підхід, в якому специфіка допомоги розкривається у розумінні її характеру як будь-якої іншої господарської активності, за яку лише не стягується звична плата.

Наступним, варто означити наявність добре розробленого та втіленого як у науково-освітній, правничий так й у практичній матеріали поняття соціальної допомоги, на якому базується робота соціальних служб. Де соціальна допомога визначається як вид соціального забезпечення з боку держави відносно її громадян, які перебувають в нужді й яка виплачується в грошовій або

натуральній формі [4, с.181]. Варто зауважити, що в професійній літературі існує дискусія щодо однозначного визначення цього поняття, яке обговорюється в контексті понять соціальна робота, соціальна політика, соціальні послуги тощо [2, с.162].

З вказаних підходів можливо узагальните, що існує царина взаємовідносин, які регулюються в тому ж рахунку й державою, де у якості однієї зі сторони взаємовідносин виступає суб'єкт, потребує допомоги. Сутнісною ознакою, що дозволяє виокремити даний суб'єкт як такий, є наявний у нього стан нужди. Тобто, об'єктом соціальної роботи, соціальної політики або соціальної допомоги є особистість, яка володіє певною сукупністю характеристик. Також, волонтерська допомога, як вона позначена й у законодавчій нормі, так й у авторських визначеннях, суголосна соціальній допомозі щодо способу завдання суб'єкта своєї спрямованості. Що, окрім іншого, добре видно з частини третьої першої статті закону «Про волонтерську діяльність», де лише в двох абзацах з десяти, напрямок допомоги визначено не через особу чи організацію, з видами нужди, а через вид діяльності, в якому потрібно надати допомогу [8, абз.5-6 ч.3 ст.1].

Доцільним, в цьому контексті, бачиться порівняння означених видів допомоги, з таким специфічним її видом як психологічна допомога. За визначенням О.Бондаренко, психологічна допомога спрямована на забезпечення підтримки особистості у емоційній, смисловій та екзистенційній площинах, при ситуаціях ускладнення її буття [1, с. 10]. Важливою обставиною є те, що суб'єктом надання такої допомоги є відповідним чином підготований фахівець, що прямо відрізняє її від волонтерської допомоги. Також, диференціація видів ускладнень спричинює й розрізнення форм самої психологічної допомоги, що унормовано у поняттях психодіагностики, консультації, психокорекції, психотерапії [1]. Що відображає не лише ступінь інтервенції психолога в особистісний простір клієнта, але й також ступінь входження самого клієнта в процес надання-отримання професійної допомоги. Звідси зрозуміло, що не зважаючи на те, що суб'єктом психологічної допомоги виступає особистість у

сукупності її переживань, цінностей, ставлень та станів [там само], умовою такої допомоги є ускладнена ситуація особистісного буття, а необхідність її трансформації може розумітися як необхідний результат. Що, у сукупності, складають задачу психологічної допомоги.

Отже, понятійний апарат психологічного дискурсу дозволяє розрізнити не лише суб'єктів стосунків надання-отримання допомоги, але також й виокремити специфічні умови, що поглиблюють розуміння сутності цього виду допомоги. Натомість, в контексті волонтерської допомоги, специфікуються лише ознаки самої діяльності, якій приписуються характеристики безкорисності, соціальної спрямованості. Специфіка допомоги розкривається, переважно, лише через приписування певних характеристик суб'єкту допомоги. Які, як правило, також відображають певний стан реципієнта допомоги, що обумовлює ускладнення для нього у виконанні тої або іншої діяльності [9, абз.3ст.1]. Тобто, якщо у контексті психологічної допомоги, умовою була ускладнена ситуація, то в контексті волонтерської допомоги умовою є ускладнена діяльність.

Отже, предметом волонтерської допомоги виступає діяльність того чи іншого суб'єкта, а не сам суб'єкт як такий. Що, таким чином, й складає її специфіку. Вказане дозволяє під специфічною соціальною активністю, як частиною визначення волонтерства, розуміти не її безпосередню спрямованість на людину, адже на даному рівні абстрагування цілком можливо зауважити, що допомога тваринам є не меншою мірою добродійною, а спрямованість на ту діяльність, яку реципієнт допомоги, в силу тих або інших причин, не спроможний виконати самотужки.

Тобто, специфіка задається особливістю соціальної перцепції, яка, в даному випадку, спрямована на нормативні уявлення, що описують належну якість життя особистості, та ширше – життєдіяльності організму, не обов'язково людського. Що, напевно, й слугує основою співчуття як базовою психологічною змінною, яка має корелювати з тим безпосереднім станом, який передує запуску допомагаючої поведінки. Дане твердження, також, може бути проінтерпретоване в понятійному апараті ціннісної проблематики. Тоді воно прийме вигляд –

соціальна перцепція реципієнта допомоги спрямована на уявлення щодо термінальних цінностей, досягнення яких утруднене.

Таким чином, соціальність задається не спрямованістю на іншу особистість як реципієнта допомоги, а ціннісно-смысловим контекстом сприйняття ситуації буття особистості реципієнта. Що, в контексті поняття структури діяльності, поряд з виокремленням задачі волонтерської допомоги, яка відображає рефлексію умов та цілей такої допомоги, має бути співвіднесено з дійсними(дієвими) мотивами надання такої допомоги. Які потребують свого розкриття через розуміння впливу цінностей на творення мотиваційно-смыслового блоку діяльності. При цьому варто зауважити, що можливе розуміння цінностей не як детермінант соціальної перцепції, а саме як детермінант активності. Тобто, цінності не обумовлюють соціальну перцепцію реципієнта та ситуацію його буття, а прямо приписуються реципієнту вже після процесу перцепції. Чим, власне, й мотивують до надання допомоги.

Отже, в межах волонтерства може бути закладено принципово різні способи розуміння специфіки допомоги як виду діяльності. Що впливає на безпосередню реалізацію волонтерської діяльності різними суб'єктами такої діяльності. А також на способи втілення волонтерства в принципово різних напрямках його усталення в умовах соціальної практики, що реалізується різними суб'єктами. Як видно, специфіка допомоги не завжди береться до уваги при реалізації волонтерства в такій соціальній практиці держави як соціальна робота. В межах якої рефлексія щодо реципієнта допомоги закінчується позначенням характеристик, які обумовлюють в нього стан нужди. Натомість, інституціоналізація та інституалізація волонтерства у такій формі соціальної практики, як суспільний рух, що реалізується громадянським суспільством, показує принципову відмінність волонтерської допомоги в її межах. Де допомога реалізується як направлена на забезпечення діяльності реципієнта, а не допомога самому реципієнту. Вказане добре ілюструється рефлексією феномену волонтерського руху на підтримку АТО. Адже в умовах внутрішньої нестабільності, стикнувшись з відкритою агресивною політикою дружнього

сусіда, держава виявилася неготовою самотужки долати вказані виклики [3, с.4]. Таким чином, українське суспільство відчуло гостру потребу в самоорганізації задля захисту цінностей цілісності та незалежності власної держави. Дані соціальних опитувань свідчать, що понад 60% волонтерської допомоги було спрямовано на допомогу армії й добровольчим об'єднанням [3, с.16].

Іншим аспектом, в якому проблематика неврахування специфіки допомоги резонує з сучасними реаліями, є позиціонування вивченої безпорадності наслідком надання-отримання волонтерської допомоги [10], що, перш за все, актуально в контексті волонтерської допомоги тимчасово переміщеним особам. Де вивчена безпорадність мислиться як один з можливих негативних наслідків волонтерства. Тобто, позиціонується твердження, що у наслідок систематичного отримання волонтерської допомоги у реципієнта формується певний психологічний стан, який проявляється у відмові від дії та небажанні змінювати своє оточення.

Бачиться вірогідним, в даному випадку, що вивчену безпорадність слід розуміти не як наслідок волонтерської допомоги, а як неврахування специфіки волонтерської допомоги. Якщо допомога спрямована не на забезпечення провадження або здійснення певної діяльності, а на, по суті, підтримання стану бездіяльності, то сама допомога при цьому виступає не як чинник (й в такий спосіб як негативний соціальний наслідок), а як супутній процес, який може накладатися на означений стан.

Означена специфіка допомоги актуалізує також й інший напрямок проблематики. Який, в межах суспільно-гуманітарного знання, позначається як проблема відчуження, та більш вузько – проблема відчуження праці [7]. Як відомо, найбільш змістовно проблема відчуження була поставлена К.Марксом, а в психологічному полі проблематики розкрита Е.Фромом. В контексті специфіки волонтерської допомоги спів ставним є аспект відчуження в розумінні його П.Рікером, де мова йде про відчуження людини від людини, а у сукупності – відчуження від людяності [цит. по 7, с.337], внаслідок виконання відчуженої праці, що не дає відчуття єдності з її результатом.

Таким чином, означена специфіка волонтерської допомоги припускає невідчужуваність результату діяльності від суб'єкта її виконання, оскільки предметом допомоги є забезпечення іншої діяльності, або життєдіяльності іншого, що реалізується людиною(або твариною) й таким чином результатом допомоги буде спільно виконана діяльність. А отже, волонтер, як носій функції допомоги, безпосередньо долучається до результату своєї діяльності. А через специфіку соціальної перцепції, що позначена вище як рефлексія ускладнення досягнення термінальних цінностей суб'єктом, що таким чином й потребує допомоги задля подолання цього ускладнення, долучається також і до людяності як до сутності людської природи.

Отже, наслідком не відчуження результату діяльності від її виконавця можуть бути цілком конкретні змінні, що можуть бути піддані емпіричній перевірці. Однією з таких змінних, до прикладу, можливо спрогнозувати високий рівень задоволеності своєю діяльністю. Що в такий спосіб також дозволить емпірично обґрунтувати й соціально-психологічну специфіку волонтерської допомоги. Вказане, опосередковано, підтверджується даними інших емпіричних досліджень [6]. Де, з аналізу даних, отриманих за методикою тесту СЖО, зокрема, показано, що особи, залучені до волонтерської діяльності по субшкалам «Процес життя» та «Результативність життя або задоволеність самореалізацією» мають підвищенні показники (40% проти 20% за субшкалою «Процес життя», та 45% проти 12% за субшкалою «Задоволеність самореалізацією»), у порівнянні з особами, не залученими до волонтерської діяльності [6, с.55-56].

Іншим напрямком емпіричного обґрунтування вказаної специфіки є перевірка впливу результатів волонтерської допомоги, яка реалізована в межах різних соціальних практики її надання та де враховується окреслена специфіка направленості допомоги на діяльність, або навпаки – на суб'єкт отримання допомоги. Що також актуально в межах перевірки твердження про вивчену безпорадність як наслідок волонтерської допомоги.

Висновки та перспективи подальших досліджень: розкриття другої частини визначення волонтерства як специфічної соціально-психологічної

активності дозволяє інтерпретувати вказану специфіку як направленість діяльності надання допомоги на іншу діяльність. Яка розгортається в контексті соціальної перцепції утруднення дієвої реалізації ціннісної складової буття суб'єкта. Що є співвідсною з дійсними(дієвими) мотивами надання волонтерської допомоги, на відміну від рефлексії задач такої допомоги, що співвідносні рівням умов та цілей діяльності.

В той же час, подальшого аналізу та розкриття на теоретичному рівні потребує твердження щодо рефлексії термінальних цінностей як дійсного мотиву допомоги. Що може бути позначено як розкриття специфіки атрибуції цінностей при наданні допомоги.

На емпіричному рівні потребують перевірки твердження щодо невідчужуваності результату діяльності надання допомоги від. Що має відображатися, перш за все, на рівні задоволеності працею. А також твердження щодо різниці результату впливу волонтерської допомоги спрямованої виключно на суб'єкт такої допомоги або на діяльність суб'єкта допомоги.

Список використаних джерел

1. Бондаренко О. Психологічна допомога особистості: Навч. посібник для вузів / О. Ф. Бондаренко. – Харків: Фоліо, 1996. – 237с.
2. Буяшенко В. Соціальна допомога в контексті повсякденності // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2009. – випуск 39. – С.161-173
3. Горелов Д., Корнієвський О. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналітична доповідь. – К.: НІСД, 2015. – 36с.
4. Допомога соціальна // Словник фінансово-правових термінів / за заг. ред. д. ю.н., проф. Л. Воронової. – 2-е вид. – К.: Алерта, 2011. – 558с.
5. Зверева І. Підготовка волонтерів та їх роль у реалізації соціальних проектів. – К.: Наук. світ, 2001. – 49с.
6. Матвієнко Л., Алексейченко К. Особистість волонтера у психологічному вимірі // Ринок праці та зайнятість населення. – 2016. – № 1. – С. 55 – 59
7. Отрешко В. Відчуження праці та проблеми його подолання: теорія та

українська політична практика / В. С. Отрешко // Наукові записки ІПіЕН ім. І. Ф. Кураса. – 2014. – Вип. 2. – С. 334-344

8. Про волонтерську діяльність : закон від 19.04.2011 №3236-VI [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>

9. Про соціальні послуги : закон від 19.06.2003 №966-IV [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-15>

10. Шаповалов С. Вивчена безпорадність як негативний наслідок волонтерства: [діалог в рамках круглого столу «Актуальні питання надання психологічної допомоги в сучасних умовах»] // 13 квітня 2017р., Запорізький національний університет, Запоріжжя.

References transliterated

1. Bondarenko O. Psycholohichna dopomoha osobystosti: Navch. posibnyk dlya vuziv / O. F. Bondarenko. – Xarkiv: Folio, 1996. – 237s.

2. Buyashenko V. Social"na dopomoha v konteksti povsyakdennosti // Humanitarnyj visnyk ZDIA. – 2009. – vypusk 39. – S.161-173

3. Horyelov D., Korniyevs"kyj O. Volonters"kyj rux: svitovyj dosvid ta ukrayins"ki hromadyans"ki praktyky: analitychna dopovid". – K.: NISD, 2015. – 36s.

4. Dopomoha social"na // Slovyk finansovo-pravovyx terminiv / za zah. red. d. yu.n., prof. L. Voronovoyi. – 2-e vyd. – K.: Alerta, 2011. – 558s.

5. Zvyeryeva I. Pidhotovka volonteriv ta yix rol" u realizaciyi social"nyx proektiv. – K.: Nauk. svit, 2001. – 49s.

6. Matviyenko L., Aleksejchenko K. Osobystist" volontera u psycholohichnomu vymiri // Rynok praci ta zajnyatist" naseleण्या. – 2016. – № 1. – S. 55 – 59

7. Otreshko V. Vidchuzhennya praci ta problemy joho podolannya: teoriya ta ukrayins"ka politychna praktyka / V. S. Otreshko // Naukovi zapysky IPiEN im. I. F. Kurasa. – 2014. – Vyp. 2. – S. 334-344

8. Pro volonters"ku diyal"nist" : zakon vid 19.04.2011 №3236-VI [Elektronnyj resurs] Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>

9. Pro social"ni posluhy : zakon vid 19.06.2003 №966-IV [Elektronnyj resurs] Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-15>

10. Shapovalov S. Vyvchena bezporadnist" yak nehatyvnyj naslidok volonterstva: [dialoh v ramkax kruhloho stolu «Aktual"ni pytannya nadannya psycholohichnoyi dopomohy v suchasnyx umovax»] // 13 kvitnya 2017r., Zaporiz"kyj nacional"nyj universytet, Zaporizhzhya.

Отримано: 9.10.2017

Відрецензовано: 20.10.2017

Опубліковано: 8.11.2017